

Sociologické a kultúrne zázemie národnostnej školy v Maďarsku po roku 1948

Anna Divičanová

DIVIČANOVÁ, Anna. Sociological and cultural background of a national school in Hungary after 1948. Individual and Society, 2000, Vol. 3, No. 1.

The aim of study was to analyze some features of Slovak schools in Hungary, respectively ongoing instruction in Slovak language. Mainly it discusses about the typology of national schools in Hungary, respectively I focus on attempts of creating, reforming this type of school. Also it concerns about place of national schools in nationwide network of schools and society-wide culture and it analyses the question of whether it can create a type of national schools, which is due to the state system of autonomous schools. Within the allocation author describes the history of minority education in Hungary after 1948 on the sociological and cultural background. It brings two insights to the process of nationalization of schools in Hungary and its impact on national education from 1948. Further it describes the construction of a national school network in 1949, a special type of school network-regional school with internal and disappearance of the network of national schools and the creation of bilingual schools in year of 1961.

National school. Slovak schools in Hungary. Slovak language.

Skôr než pristúpim k analýze niektorých charakteristických črt slovenských škôl v Maďarsku, respektíve výučby prebiehajúcej v slovenskom jazyku, je potrebné upozorniť na dve myšlienky, ktoré ovplyvnili situáciu a výsledky národnostných škôl v Maďarsku. Prvá súvisí s tým, že teoretické prístupy i skúsenosti nadobudnuté v praxi dokazujú, akú dôležitú úlohu zohrávala a má národnostná škola v pestovaní a rozvíjaní kultúry každej národnostnej menšiny. Jej dôležitosť sa úmerne zvyšuje, ba stupňuje s rozvojom moderných spoločností. Druhá myšlienka, ktorá úzko súvisí s predchádzajúcou, je, že školský systém - aj keď zohráva rozhodujúcu úlohu v pestovaní národnostnej kultúry, nemôže byť jedinou inštitúciou, ktorá slúži tomuto cieľu. Aj národnostná škola môže svoje základné poslanie plniť len v spolupráci s inými, mimoškolskými ustanovizňami, ktoré sprostredkujú národnostnú kultúru.

Predovšetkým sa budem zaoberať typológiou národnostnej školy v Maďarsku, resp. pokusmi vytvárať, reformovať tento typ školy; ďalej miestom národnostnej školy v celoštátnej sieti škôl a celospoločenskej kultúry a nadhodím otázku, či sa môže vytvoriť taký typ národnostnej školy, ktorý je vzhľadom na štátny systém škôl autonómny.

Konkrétne príklady uvediem v prvom rade na základe "osudu" slovenských škôl, pričom budem citovať aj údaje, ktoré sa týkajú nemeckého, rumunského a srbského etnika v Maďarsku.

Ak chcem byť úprimná, musím povedať aj to, čo som mimochodom už veľa krát tľmočila aj na medzinárodných konferenciách, a síce, že v poslednom polstoročí patrí k dejinám národnostného školstva v celej Európe aj jeho neprestajná kríza, ktorej sa samozrejme nevyhlo ani národnostné školstvo v

Maďarsku. Nesmieme na to zabúdať ani vtedy, keď niekedy výsledky - relatívne - môžeme pokladať za celkom pozitívne.

1948. Proces poštátnenia škôl v Maďarsku a jeho vplyv na národnostné školstvo

O tomto procese sa vytvorili dva náhľady. Z hľadiska národnostného školstva poštátnenie znamenalo výhodu, kladný krok, veď tomuto politickému zásahu môžeme ďakovať za vznik národnostnej školskej siete v Maďarsku. Totiž dovtedy sa vo väčšine katolíckych a evanjelických škôl v národnostných osadách nevyučovalo v literárnom jazyku národností a náboženstvo sa vyučovalo v miestnom nárečí.

Podľa druhého náhľadu sa zánikom cirkevných škôl zrušila kontinuita takej inštitúcie, ktorá v istom zmysle slova bola nositeľkou miestnej etnickej kultúry. Inak tento náhľad sa vzťahoval výlučne na srbské a rumunské (pravoslávne) školy, kde sa ozaj vychovávalo v materinskom jazyku.

Situácia v srbských (cirkevných) školách:

1927	34 škôl	543 žiakov
1934	18 škôl	474 žiakov
1941	16 škôl	395 žiakov

Ako vidíme, aj tu je už klesajúca tendencia.

Dnes je situácia takáto: Srbi majú dve regionálne školy - v Budapešti (tu je aj gymnázium) a v Battonyi a na dvoch miestach sa vyučuje po srbsky v 1.-4. triede.

Po roku 1989 sa mimochodom vo viacerých národnostných osadách cirkev znovu dožadovala škôl - poťažne, keďže ide väčšinou o malé osady, dožadovala sa jedinej obecnej školy. Rodičia s tým na mnohých miestach nesúhlasili, v niektorých osadách zase školu rozdvajili. Takéto príklady máme aj na slovenskom poli, napr. v slovenskej katolíckej osade Dabaš-Šári (oblasť medzi Dunajom a Tisou) sa škola rozdvajila, ale obidve si "ponechali" aj "slovenský ráz".

V osadách s vyšším počtom slovenského obyvateľstva si cirkev mohla vytvoriť svoje alternatívne výchovné inštitúcie. S takýmito príkladmi sa stretávame v dolnozemskej slovenských osadách. Napr. v Slovenskom Komlóši evanjelická cirkev založila evanjelickú materskú školu aj so slovenskou výchovou, hoci na evanjelickej základnej škole sa v nej už nepokračuje.

1949. Vybudovanie národnostnej školskej siete

Existenciu dnešnej slovenskej výučby ovplyvnila zmena, ktorá nastala v roku 1948. Vtedy sa zrodila predstava, podľa ktorej treba vytvoriť pomerne ucelený slovenský školský systém, ktorý pozostáva z materských, základných, stredných škôl a z vysokoškolských katedrií. V rámci postupne sa vytvárajúceho slovenského školstva vznikala v Maďarsku jednotná sieť inštitúcií, ktorá nemala v dejinách slovenskej osvety v Uhorsku, respektíve v Maďarsku tradície a akými do roku 1918 nedisponoval ani sám slovenský národ.

Nakolko v Maďarsku pred rokom 1945 neprebíhala jednotná výučba v slovenskom jazyku, nevytvorila sa organizovaná, na seba nadväzujúca školská sieť, a preto nebola zabezpečená ani výchova pedagógov. Pred rokom 1945 existovali v Slováckmi obývaných lokalitách zväčša iba maďarské školy. Vo viacerých obciach - najmä v Novohradskej a Peštianskej župe - bolo deťom zakázané hovoriť v školských priestoroch v materinskom jazyku. Častým sprievodným znakom bolo, že v časti katolíckych obcí, ale stávalo sa to aj v evanjelických dedinách, sa cirkev celkom pomadžarčila.

Postupne sa táto situácia stala pre jednotlivé slovenské kolektívy samozrejmosťou, nakolko v týchto lokalitách často už od prelomu storočia celé generácie nepoznali inštitúcie, ktoré by im sprostredkovali a približovali vlastnú kultúru a jazyk. Z tohto dôvodu sa v 30-tych a v prvej polovici 40-tych rokov - najmä u príslušníkov dospievajúcej generácie - narušila dôvera v spoločenskú hodnotu vlastného jazyka a kultúry, aj keď tento proces dotyční prežívali len podvedome.

Na tieto skutočnosti bolo potrebné upozorniť aj z toho dôvodu, že keď v roku 1945 a neskôr v rokoch 1948 - 1949 chceli štátne orgány založiť slovenské, v materinskom jazyku vyučujúce školy, museli počítať aj s týmito "negatívnymi" tradíciami slovenského obyvateľstva, rovnako ako aj s traumami, ktoré výmena

obyvateľstva medzi Československom a Maďarskom zanechala v podvedomí a správaní sa Slovákov. Toto spoločenské - osvetové pozadie zmenili napokon i pôvodné predstavy a plány zakladania slovenských škôl v roku 1948.

Keď v roku 1949 Ministerstvo náboženstva a verejného školstva spolu s Demokratickým zväzom Slovákov v Maďarsku chcelo v každej slovenskej osade v čo najkratšom čase založiť slovenské školy, boli pre tento proces charakteristické dve tendencie:

- Plán sa mohol realizovať len tam, kde sa stretol s požiadavkou a vôľou slovenského spoločenstva, alebo tam, kde mala slovenská výučba určité tradície. Charakterizovalo to predovšetkým Slovákov v južnej časti Dolnej zeme.

- Vo viacerých, jazykovo ešte celkom uzavretých slovenských obciach - akými boli napríklad lokality v Pilíšskych horách a v Novohrade - sa však slovenské školy nepodarilo založiť.

Inak, spomedzi národností v Maďarsku typ školy s materinským jazykom v r. 1948-49 sa založil skoro v každej rumunskej osade. (Ide o asi 15 miestnych škôl.) Už spomínaní Nemci mali možnosť zorganizovať nemeckú národnostnú výchovu len po roku 1955. V Maďarsku namiesto miestnych národnostných škôl vznikol špeciálny typ národnostnej školy:

Regionálna škola s internátom

Školy fungujúce spolu so žiackym domovom predstavujú špeciálny typ tunajšej školskej siete - vo všeobecnosti aj typ národnostnej školy. Inštitúcie, ktoré vznikli pred 50 rokmi za účelom slúžiť národnostným občanom žijúcim roztrúsene v malých obciach, sa osvedčili a podnes sú pomerne stabilnou bázou nášho slovenského školstva aj napriek krízovým fázam. Totiž, väčšinu škôl, ktoré slúžia jazykovej výchove predstavujú školy, kde sa jazyk národností vyučuje ako predmet. O tomto type sa veľa diskutuje, mnohí ho odmietajú pokladať za typ národnostnej školy. Inak tento typ sa dvakrát pokúsili "premeniť" na školu s jazykom národnostným. (Na slovenskom poli sa v roku 1955 malo 15 takýchto škôl pretvoriť na školy s vyučovacím jazykom slovenským. Plán sa nepodaril.) V roku 1985 bol vypracovaný plán pre nový typ dvojjazyčnej výučby na školách, kde sa národnostný jazyk vyučoval ako predmet. Plán sa v nemeckých a rumunských osadách realizoval, ale v šiestich slovenských osadách, kde sa začala táto experimentálna dvojjazyčná výučba - po dvoch rokoch zanikla.

1961. Zaniknutie siete národnostných škôl s vyučovacím jazykom národností a vznik bilingválnej - jazykovo duálnej - dvojjazyčnej školy.

Model dvojjazyčnej školy usmerňovaním Ministerstva školstva a osvedy bol vypracovaný jednak na základe poznatkov dvojjazyčnej výchovy v školách lužických Srbov a na druhej strane sa čerpalo z dvojjazyčnej výchovy v Sovietskom zväze. Otázka, či táto zmena bola oprávnená alebo nie, vyvoláva i v súčasnosti ostré diskusie. Je to inak typ národnostnej školy, s ktorou sa takpovediac "na celom svete" najviac zaoberajú, a to ako z hľadiska spoločenského, tak aj pedagogicko-metodického. Čiže: v roku 1961 sa školy s vyučovacím jazykom slovenským (ale i ostatné národnostné školy) zmenili na dvojjazyčné, slovensko-maďarské školy, v ktorých humánne predmety vyučujú po slovensky a prírodovedné po maďarsky, ale odborné výrazy sa žiaci naučia aj po slovensky. Zavedeniu dvojjazyčnej výučby predchádzala krátkotrvajúca príprava a výchovno-pedagogický pokus, ktorý realizovali v školskom roku 1959-60 na slovenskej škole v Slovenskom Komlóši.

V otázke dvojjazyčnej výučby sa slovenskí pedagógovia, ale aj celá národnostná inteligencia a maďarskí pedagógovia zaoberajúci sa národnostnými školami, rozchádzali na dva tábory. Ich protichodné názory - síce v trochu inej forme - sa zachovali podnes. Tí, ktorí prijali tento typ škôl s určitými sympatiami, sa snažili a i dnes sa snažia potvrdiť ich oprávnenosť aj z historického aspektu. Podľa nich sa už v roku 1949 mali založiť len takéto školy, a to predovšetkým v kruhu Slovákov, veď ony by boli najlepšie vyhoveli ako spoločenským požiadavkám, tak aj nárokom slovenskej národnosti.

Druhý tábor tento typ škôl kritizuje. Nesúhlasí s dvojjazyčnou výučbou nie z národnostného, ale predovšetkým z jazykového, pedagogického a psychologického aspektu. V medzinárodnej výchovnej praxi túto formu výučby zavádzali v prvom rade pre elitných, vybraných žiakov, ale pre slovenských žiakov, ktorí prichádzali do týchto škôl z dedín, nevýhodnejšieho kultúrneho prostredia (hovoríme o začiatku 60. rokov) znamenala veľké ťažkosti.

Odišnú jazykovú a kultúrnu úroveň slovenských osád potvrdzuje, že jednotlivé osady rozličným spôsobom odôvodňovali zmenu slovenskej školy na dvojjazyčnú. V Slovenskom Komlóši argumentovali nasledovne: deti vedia lepšie po slovensky ako po maďarsky. Rýchly rozvoj spoločnosti a pokračovanie detí v štúdiách

si vyžiadali, aby sa škola stala dvojjazyčnou. V ostatných školách zase očakávali od zavedenia dvojjazyčnosti lepšie osvojenie spisovnej slovenčiny, keďže školopovinné deti už vedeli lepšie po maďarsky a nárečie slovenského kolektívu už takmer nepoznali.

Tieto dva školské typy prechádzali v posledných rokoch pomalými premenami. Na základe nových reforiem sa školské orgány - približujúc sa predstávám z roku 1958 - chceli postupne vrátiť k výučbe v materinskom jazyku. Rozdiel je iba v tom, že tento plán by sa teraz týkal aj škôl, v ktorých sa slovenčina vyučuje fakultatívne. Reforma sa vzťahuje nielen na jazyk, ale aj na obsah výučby. Úlohou týchto škôl je nielen približovať deťom modernú vedu, ale aj zachovávať tradície, vytvárať národnostné povedomie a byť nositeľom národnostnej kultúry. Dnes patria tieto požiadavky k základným výchovným cieľom národnostných škôl.

Samozrejme, nadhodí sa otázka, či návrat k jednojazyčnej škole v prípade toho typu národnosti, ktorý žije v Maďarsku a ku ktorému patria aj Slováci v Maďarsku, už nie je utópiou. Sú iným typom menšiny ako napr. maďarská menšina na Slovensku alebo tirolskí Nemci v severnom Taliansku, ktorí sú ešte v udržiavaní školy s materinským jazykom "sebestační". Inak tento typ školy pokladám aj ja sama za najideálnejší typ národnostnej školy, hoci, bohužiaľ, je ich už v Európe veľmi málo. Dobré by ich bolo zachrániť tam, kde ešte existujú. Ak vieme zabezpečiť národnostnú výučbu už len dvojjazyčným typom, potom by aj v takomto type mala dominovať národnostná kultúra a jazyk národnosti. Pre obidva typy by sa mala vytvoriť európska (stredoeurópska) medzinárodná nadácia, lebo len v tomto vidím zabezpečenie existencie národnostnej školy v budúcnosti.

Pripomienka: K príspevku nepripájam ani zoznam literatúry, ani poznámky, a to z toho dôvodu, lebo, bohužiaľ, dejiny národnostného školstva v Maďarsku nie sú spracované. O národnostnom školstve boli publikované len kratšie štúdie, resp. niektoré práce, zaoberajúce sa všeobecne národnosťami v Maďarsku, obsahujú isté fragmenty aj o školstve - viacero prác Anny Divičanovej (napr. State zo života Slovákov v Maďarsku, Budapešť, 1985), Divičanová-Krupa: Slováci v Maďarsku (knihy vyjde v roku 2000). Krátke informácie o školách jednotlivých národností sú v knihe A magyarországi nemzetiségek (Národnosti v Maďarsku), Budapešť, 1998.